

KAPITTEL I

Freuds merkverdige detaljar og fantastiske teoriar

*La théorie c'est bon, mais ça
n'empêche pas d'exister*

Freuds kliniske praksis, tenking, forskning og skriving var prega av ein livleg fantasi og kan henda ein teoretisk mani, noko som ofte gjorde seg utslag i at han kunne skapa originale teoriar om menneske og samfunn på grunnlag av observasjonar av nokre få merkverdige detaljar. I dette kapitlet vil eg ta utgangspunkt i Freuds seine samfunnsteori, der han forstår sivilisasjonsutviklinga gjennom det dialektiske samspelet mellom Eros og dødsdrifta, eller Thanatos. Denne framveksten av sivilisasjonen meiner Freud kan forståast gjennom ein samsvarande analyse av karakterutviklinga, eller ontogenesen, noko som fører til ein mennesketype som kjenner på ei konstant skuldkjensle, eller eit «ubehag i kulturen», der dødsdrifta vender innover i den einskilde karakteren som skuldkjensle eller eit indre straffebehov.

Denne innsikta til Freud bygger på oppdaginga av gjentakingsvengen då han studerte ein barneleik hjå barnebarnet

Ernst. Dette var ein merkverdig detalj som danna utgangspunkt for storslåtte og fantastiske teoretiske analysar, og dette innleia Freuds seine samfunnsteori frå *Hinsides lystprinsippet* (1920), *Jeget og detet* (1923) og fram til *Ubehaget i kulturen* (1930). Freuds analysar av gjentakingsvang, dødsdrift, aggresjon og vald er framleis viktige når det gjeld å forstå dei mørke sidene av menneskesinnet og dei uhyggelege sidene ved samfunnslivet, som fundamentalisme, terror og ekstreme former for tvangshandlingar og kroppsdisiplin.

Merkverdige detaljar – casestudien

Freud var ein av dei som grunnla casestudien som ein metode til å laga generelle teoriar av enkelte observasjonar, der særskilde tilfelle representerer det generelle ved eit fenomen. Dei kliniske casane, kasusa eller dei ulike sjukdomshistoriene, danna det empiriske grunnlaget for dei mange teoretiske gjennombrota innanfor psykoanalysen. Det første av desse casestudiane omhandla Anna O., eller Bertha Pappenheim, si sjukdomshistorie og hennar hysteriske anfall. Denne casehistoria var eit viktig empirisk materiale for det første arbeidet til Freud, *Studier i hysteri. Anna O.* (1895), som han skreiv i lag med den 14 år eldre kollegaen Stefan Breuer. Anna O. sine hysteriske symptom var svært omfattande og gjorde utslag i delvis paralyse og svikt i taleevna. Bertha Pappenheim hadde sjølv oppdaga at ho kunne lindra symptoma gjennom å prata om tilstanden sin. Breuer og Freud vidareførte og systematiserte denne oppdaginga i ein behandlingsmetode som dei kalla «snakkekuren» (talking-cure) og «skorsteinsfeiing» (chimney-sweeping), noko som seinare gav opphav til «den frie assosiasjonsmetoden» (Kaye 2019).

Når det gjeld å forstå og forklara dei hysteriske symptoma, meinte Freud at hysteria måtte forklarast gjennom at jentebarnet

vart forført av ein mann, og at ho verna seg mot desse skakande erfaringane ved å danna hysteriske symptom. Lenge trudde Freud at denne teorien om forføring var hans store oppdaging, men etter ei tid gav han opp denne teorien, noko som også medførte det eigentlege gjennombrøtet for psykoanalysen. Freud var ikkje feig og vaklevoren som mange kritikarar har hevda. Han kvitta seg med forføringsteorien fordi han hadde gjort ei endå viktigare oppdaging, nemleg at dei psykiske fantasiane om forføring hadde langt sterkare verknad på det indre livet enn den traumatiske erfaringa av ei faktisk forføring. Det er også slik at denne innsikta gav opphav til å forstå nevrosen som ein konsekvens av at dei indre psykiske fantasiane trumfar den faktiske realiteten. Nevrose er slik sett ei tilflukt til eit indre liv og ei bortvending frå eksterne realitetar. I den daglege talen om psykiske problem og psykoanalysen vert omgrepet om traumatiske erfaringar overlata med forklaringskraft, men dersom ein går psykoanalysen nøye etter i saumane, oppdagar ein at psykiske fantasiar er langt viktigare enn faktiske trauma i å forklara psykiske patologiar.

Sjukdomshistoria om Anna O. var også viktig for framveksten av innsikta om «overføring» som skjer mellom analysand og analytikar, og som er nødvendig for at behandlinga kan lykkast med å fjerna eller mildna dei nevrotiske symptoma. Berta Pappenheim utvikla ein slags kjærleik andsynes Stefan Breuer som behandla henne for dei hysteriske anfalla. Ho gjekk så langt at ho simulerte at ho fødte eit barn som Stefan Breuer skulle vera faren til. Breuer mislykkast med å svara med ei «motoverføring», og han braut av behandlinga og rømte unna Bertha Pappenheim. «Overføring» er meir generelt eit omgrep som viser til at pasienten oppdagar at terapeuten kan representera viktige omsorgspersonar ifrå barndommen, og at analysanden difor kan overføra slike kjensler, som utspelte seg i forhold til mor eller far, til terapeuten. Dette medfører at den terapeutiske situasjonen

er svært emosjonell, og behandlinga kan berre lykkast gjennom ei slik overføring av dei infantile kjenslene til analytikaren, slik at noko av det som skapte dei nevrotiske symptoma, kan korrigert gjennom ein revisjon av dei opphavlege kjenslene innanfor den terapeutiske overføringa. Freud talar om «overføring» som ei revidert utgåve av dei opphavlege kjenslene.

Dette omgrepet om «overføring» har også eit anna aspekt som er viktig for å forstå tilhøvet mellom den indre psykiske verda og den ytre verda, som er like viktig: Vi overfører dei indre psykiske fantasiane våre, kjenslene våre av hat og kjærleik, til andre menneske, til kjærleikstilhøve, til kulturen, til gruppefelleskap og til institusjonar. Vi overfører, projiserer eller fargelegg den eksterne verda med våre sterkaste kjensler (Chodorow 1999, Elliott 2015: 15).

Freud sine kasusstudiar gjev viktige kliniske innsikter i sjukdomshistorier, men desse kasusstudiane er samstundes kulturhistoriske dokument som gjev eit vidare bilete av den historisk spesifikke verda. Eit døme på dette er casestudien, eller kasushistoria, av «rottemannen», som hadde aggressive impulsar andsynes Gisela – ein ungdomskjæraste som avviste han – og denne «rottemannen» hadde også sinne mot faren, som var mot denne tilnærminga til Gisela. Studien, som vart publisert i 1909, omhandlar korleis «rottemannen», eller Lanzer, utvikla desperate forsøk på å halda tvangstankane, eller dei indre demonane, vekke frå medvitet. Denne casestudien gjev innsikt i tvangsnevrosen som ein privat religion, og i tillegg gjev han innsikt i at tvangshandlingar utviklar seg når den kollektive religionen vert svekt (Kaye 2019). Dette vil seia at kollektive religiøse ritual kan beskytta mot å utvikla ein individuell nevrose, noko som Freud også skildra i *Ubehaget i kulturen*.

Eg vil tru at dei fleste som har lese Freud grundig, vert fylt med undring over at ein mann kan inneha denne veldige vitenskaplege fantasien. Men innimellom finst det også mange døme

på at Freud legg fram fantastiske og komiske tolkingar av enkelte detaljar. Eit døme på ein slik komisk og fantastisk teori er at Freud meinte at kvinnene er særleg forfengelege og opptekne av å stå fram som vakre, noko som han meinte er eit forsøk på å bøta på mindreverdskjensle og at dei manglar penis. I kjølvatnet av denne teorien om penismisunning fann Freud opp ein teori om kvinnene sin kulturinnsats. Freud meinte at kvinnene har bidrege lite til kulturen, kunsten og vitskapen med eitt unntak; dei har vore flinke i veving og fletting. Freud hadde nok ein teoretisk mani, og han følte ein sterk trong til å gje ei teoretisk forklaring på dette svært iaugefallande historiske faktumet. Ifølgje Freud var kvinnene naturleg blyge, fordi dei måtte skjula sine genitale manglar. Kjønnshåra var naturen sin måte å dekkja til genitalene på, men dei gav ufullstendig skjul og dekke, og difor måtte kvinnene sjølve ta det siste steget, som var å fletta og veva kjønnshåra saman til eit meir fullstendig teppe over denne lagnadstunge mangelen. Kvinnene sin kulturinnsats, som var at dei var gode til å veva og fletta, var difor berre siste hand på verket til det naturen hadde byrja på (Freud 1992 [1932]: 107).

For mange vil slike døme på vitskapleg komikk vera ein god nok grunn til å avvise Freud og psykoanalysen som ein fornuftstridig og spekulativ vitskap, men eg vert endå meir nysgjerrig på ein mann som både var vitskapleg storslått og innimellom så morosam og komisk, tilsynelatande i fullt alvor. Men sjølv om den lidenskaplege tenkjaren og forskaren ikkje alltid klarer å halda innfalla heilt under kontroll av den asketiske fornufta, inneheld også desse fantastiske innfalla og dei spekulative tanke-spranga noko av verdi.

I *Ubehaget i kulturen* (1930) har Freud plassert dei aller mest spekulative innfalla i nokre fotnotar. Den eine av desse fotnotane er mykje kommentert opp gjennom tidene. Freud stiller her spørsmålet om korleis urmenneska fekk kontroll over elden. Dette medførte at menneska kunne bruka mindre tid på å jakta

og samla mat, og at hjernen kunne verta større og meir effektiv med meir næringsrik varmebehandla føde. Freud har eit poeng om at utvikling av sivilisasjonen skjer mellom anna gjennom driftsrenonsering. Dette synspunktet gjev han gode grunnar for gjennom heile sitt verk, men den spesielle analysen i denne fotnoten er komisk og fantastisk. I førhistorisk tid oppdaga dei første menneska elden som vart skapt av lynnedslag. Freud meinte at menneska nærma seg denne elden og sløkte elden gjennom urinering, som var ei infantil lyst. Freud tolka denne urineringa som ein homoseksuell kappestrid, også fordi eldtungene reiste seg som fallossymbol, og mennene urinerte i lag og konkurrerte om å sløkka elden. Dei mennene som først gav avkall på denne falloslysta, kunne temja elden og gjera bruk av elden i skapinga av kulturen. Det var kvinnene som vart sette til å vakta elden ved buplassane, av den enkle grunn at dei anatomisk sett ikkje var like godt skikka til å sløkka elden gjennom urinering (Freud 1992 [1930]: 43–44). Sjølv om denne historia er opplagt feilaktig, inneheld analysen også noko som er sant: Skaping av kultur skjer ofte gjennom at menneska kan utsetja tilfredsstilling av behov og slik realisera menneskelege behov gjennom å danna symbolske fantasiar.

Freud var ein meister til å sjå det allmenne ved psykiske prosessar fortetta, eller «fordikta» (*verdichtet*) i ymse detaljar og enkeltståande observasjonar. Han utvikla denne sansen for at det særskilde kunne representera det allmenne i den kliniske case-studien, som er ein systematisk metode innanfor psykologien, men som også er relevant for samfunnsvitskapane (Flyvbjerg 2004). Freud danna generelle teoriar på grunnlag av særskilde kliniske casar, og han meinte at det patologiske og det nevrotiske berre var ekstreme variantar av normale psykiske prosessar. Innimellom brukte han også meir tilfeldige observasjonar av enkelttilfelle som det empiriske grunnlaget for storstilte teoriar om menneske, samfunn og sivilisasjon.

Barneleiken – på sporet av tvangshandlingar

Eit av Freuds mest kjende døme på bruk av enkeltståande observasjonar som bidrog til å skapa ei teoretisk nydanning i forfattarskapen, finn vi i *Hinsides lystprinsippet* (1920), som hausten 2011 vart omsett til norsk. Her observerer Freud ein merkverdig leik hjå den 1 1/2 år gamle guten Ernst, som også var hans barnebarn. Den vesle guten kasta ei trådsnelle frå seg fleire gonger og drog henne til seg att ved hjelp av ein hyssing og sa «Fort – da» (borte – her). På denne måten kom Freud på sporet av gjentakingsvungen, som han meinte var ei like grunnleggjande drift hjå menneska som strevet etter lyst, og denne drifta vart verksam i kontrollen av ubehagelege erfaringar av fare og utryggleik (Freud 2011 [1920]: 18–22). Den vesle guten opplevde ofte at mora vart borte i periodar, noko som sjølv sagt vekte angst og sorg hjå den vesle guten, og difor denne repeterande åtferda, eller framføringa, med trådsnella, noko som demonstrerte ein aktiv kontroll over forsvinning og tilbakekomst. Det er sjølv sagt mogleg å hevda at denne spesifikke observasjonen er eit svært spinkelt grunnlag for eit slikt teoretisk gjennombrot som oppdaginga av gjentakingsvungen representerte, men det kan likevel vera ei rimeleg tolking av barneleiken at barnebarnet utvikla ein tvang til å gjenta som eit middel til å kontrollera at mora brått vart borte.

På grunnlag av denne og ei rekke andre observasjonar konkluderte Freud med at lagnaden til menneske er styrt av ein tvang til å gjenta. Ofte kjenner menneska seg underlagde lagnaden, men det er ofte mindre innsikt i at vi også skaper vår eigen lagnad ved å gjera opp att gamle mistak:

Man kjenner til slike personer som opplever at alle menneskelige relasjonar ender på samme måte: velgjørere som etter en tid forlattes i sinne av alle sine protesjeer, så ulike disse kan være, velgjørere

som altså synes forutbestemt til å tømme utakknemlighetens bitre kalk. Menn som opplever at ethvert vennskap ender med at vennen sviker dem, andre som i løpet av livet gjentatte ganger opphøyer en annen til stor autoritet for seg selv eller for allmennheten, for etter en tid selv å styrte ham og erstatte med en ny. Eller elskere som i hvert kjærlighetsforhold til kvinnen opplever at dette gjennomgår samme faser og fører til samme slutt, osv. (Freud 2011 [1920]: 28).

Mange av disse erfaringane av den lagnadsbestemte gjentakingsvingen hadde Freud kjennskap til frå sitt eige livsløp (Frosh 2013: 20).

The compulsion to repeat is not, for Freud, vestigial and easily analysed away. It is rather an absolutely central element of his thinking in this period after the First World War and perhaps it can be seen as the quintessential defining motif of psychoanalysis itself (Frosh 2013: 29).

Men den vidare spekulasjonen rundt denne drifta er meir dristige tankevev og mindre knytt til kliniske observasjonar. *Hinsides lystprinsippet* (1920) er nettopp kjenneteikna av ein kombinasjon av denne nøkterne analysen av barneleiken og ei ny driftslære som er boren oppe av biologisk-mytiske tankefigurar. Freud går langt i å medgje den spekulative karakteren på sine storslåtte og fantastiske teoriar, og han skriv i eit anna skrift, *Nytt i psykoanalysen* (1932), om at driftslæra er vår mytologi, og at driftene er mytiske vesen som er storslåtte og ubestemmelege (Freud 1992 [1932]: 78).

Freuds analyse av barneleiken i *Hinsides lystprinsippet* (1920) og denne tvangen til å gjenta sette han altså vidare på sporet av dødsdrifta, eller Thanatos, og motsetnaden Livsdrifta, eller Eros. Seinare, i *Ego og Id* (1923), vart denne nye driftsdialektikken utnytta i meir kliniske analysar, og Freud gav djup innsikt i at

skuldkjensla kan vera ei stum dødsdrift. I *Ubehaget i kulturen* (1930) vart kulturutviklinga studert som ein livskamp mellom gigantane Eros og Thanatos: Kulturutviklinga vert denne striden mellom Eros, som fremja stadig utvikling av fellesskapa, og aggresjonen og dødsdrifta, Thanatos som arbeider mot å øydeleggja fellesskap. Denne driftsdualismen pregar altså både den enkelte sin karakter og den fylogenetiske kulturutviklinga.

Innanfor Jean-Paul Sartre (1905–1980) sitt perspektiv kan Eros uttrykkjast som det menneskelege grunnprosjektet, ei vital og kreativ overvinning av alle faktiske avgrensingar; men dette prosjektet kan også gli over til ein rein faktisitet, slik at vi vert tilstivna objekt, eller konservert av Thanatos, eller døden (Østerberg 2011). Denne typen dødsstivleik kan også finnast i tvangsprega rutinar og alle former for ordenstvang, som mellom anna dagens ekstreme kontroll over kroppen gjennom trening og diett, noko som også er eit sentralt tema innanfor dagens sosiologi. Tvangen til å gjenta manifesterer seg etter dette i ein slags dødsstivleik i det levande livet, noko som viser seg gjennom eit mangfald av psykiske og kulturelle fenomen, som pessimisme, depresjon, ønske om å dø, sjølvskading, rusmisbruk, aggresjon, skuldkjensle og ein indre tvang til å kontrollera andre og å vera dominerande, og ikkje minst gjennom destruktiv kontroll over naturen.

Gjentakingstvangen: Religiøs fundamentalisme, terror og nevrotiske tvangshandlingar

Freud gav oss innsikter i dei mørke, uheimlege og dødsstive sidene ved eksistensen, karakteren og samfunnet. Denne innsikta spring mellom anna ut av oppdaginga av gjentakingsstvangen og fikseringa av det levande livet i rigide reglar som hindrar fridommen og kreativiteten for menneska. Den kreative Eros vert øydelagd gjennom ekstreme tvangshandlingar, slike casar

som vi kan studera i så ulike variantar som den salafistiske fundamentalismen og den rigide anoreksien. Eg vil difor retta merksemda mot den iaugefallande og samtidige framveksten av religiøs fundamentalisme og framveksten av eit mangfald med ulike tvangshandlingar, som anoreksi og diettdisiplin, strenge treningsregime, helsefanatisme, rusavhengigheit, konsumtvang og avhengigheit av sosiale medium. Menneska stivnar her til i gjentakingsvungen i den religiøse fundamentalismen og den ekstreme sjølvadministreringa, noko som øydelegg det kreative subjektet som kan anda gjennom den skapande Eros. Ein kan forstå dette som uttrykk for at gjentakingsvungen fikserer alt liv i ei evig fortid, i ei dødsmaske, ingen ting skal vera i pulserande, kreativ og livgjevande forandring, all rørsle vert stogga. Og vi kjenner alle den tvangen i livet som kjem til syne i dei små tragediane i det daglege livet, dette at vi gjentek uønskte handlingsmønster, til dømes at vi hamnar i den same krangelen med våre kjære igjen og igjen og ofte nettopp som ei følgje av at det er dette munnhoggeriet vi forsøker å unngå.

Innanfor den moderne sosiologien opnar også Anthony Giddens (1989) for ein slik analyse av strengt individuelle og asosiale tvangshandlingar. Han hevdar at dersom den ytre ordenen i form av kollektive og meiningsfulle (religiøse) tradisjonar sviktar, oppstår det ofte ei erstatning i form av ein indre orden eller tvangsprega og moralsk tomme rutinar. Dette er mangfaldige manifestasjonar av gjentakingsvungen, noko som er ei erstatning for å delta i ein kollektiv tradisjon og solidariske fellesskap. Når moralske fellesskap som er skapte av Eros, går i oppløysing, vert det fritt fram for dødsdrifta, tvangshandlingar og fundamentalisme.

Eg vil teikna ei skisse av anoreksi og ekstrem diettdisiplin, og religiøs fundamentalisme som to merkverdige detaljar, eller ekstreme fenomen, som begge kan forståast som manifestasjonar av gjentakingsvungen og dødsdrifta. Freuds metode medførte gjennom heile forfattarskapen at eit fokus på det patologiske og

nevrotiske kunne kasta ljøs over normale psykiske og kulturelle prosessar: «Fra studiene av nevrosene, hvor vi kan hente de mest verdifulle vink for forståelsen av det normale, trer andre forhold klart frem» (Freud 1992 [1930]: 86).

Korleis kan vi så forstå den religiøse fundamentalismen som manifestasjon av gjentakingstvang og dødsdrift? Når det gjeld den religiøse fundamentalismen og dagens terrorisme, meiner den franske sosiologen Olivier Roy (2017) at vi først og fremst må forstå terroren som eit ungdomsopprør frå andregenerasjonsinnvandrarar og unge menneske som har konvertert til salafisme, som er ein grov, rigid og kulturlaus versjon av islam: ein religion «for dummies». Salafismen inneheld rigorøse forskrifter og manar til global jihad, heilaggar valden og opphøgjer martyren. Dette er ei perfekt oppskrift for alle som søker rask omdanning av seg sjølv, og som er drivne av paranoide valdsfantasier. Det kulturlause med denne salafismen er at han er svært enkel å tilpassa seg og gjera bruk av innanfor alle samfunn. Det er ein slags McDonald's – ein hurtigversjon av islam, ein gjentakingstvang som støyper fast islam i fantasien om ei evig fortid, noko som også kan tolkast som ei kolonisering av fortida. Mange av desse unge mennene har levd på utsida av den religiøse tradisjonen, og mange har knapt vore i ein moské. Dei har drukke alkohol, brukt stoff, dansa til vestleg musikk, og mange har også vore kriminelle og har sona fengselsstraffer. Den store omvendinga til jihad og rigide religiøse reglar har ofte skjedd bak fengselsmurane. Dei høyrer til den same generasjonen, den same guttegjengen, og kommuniserer gjennom sosiale medium. Salafismen er slik sett ei forenkla oppskrift på islam, eit sett med rigide reglar, eller ein gjentakingstvang, som er ein snarveg til religiøs fundamentalisme for konvertittar og ungdom som har levd utanfor det muslimske fellesskapet.

Mot bakgrunnen av Freuds omgrep om gjentakingstvang kan ein altså forstå dagens fundamentalisme som ein innovervend

askese, eller gjentakingstvang, i kombinasjon med ei ekstrem ritualisering av valden og ei veldig aggresjons- og dødsdrift retta mot dei vantru og fråfalne. All denne rasande valden vert gjennomført for å realisera religiøse utopiar innanfor monoteistiske verdsreligionar. Moderniteten har ei jakobinsk og valdeleg side (Eisenstadt 2000), men dramaturgien i den islamske valden (og den høgreradikale terroreren) er svært «postmoderne». Valden er for det første nøye sett i scene ved hjelp av avanserte effektar frå underhaldningsmedia, samstundes som dei unge mennene, og nokre få kvinner, vert rekrutterte til rollene som krigarar, slik desse vert framstilte i mediekulturen sine glansa helteforteljingar og actiondrama.

Religiøs fundamentalisme og rigide tvangshandlingar kan altså begge forståast som manifestasjonar av gjentakingstvang. Det fascinerande med Freud sine omgrep er at vi kan forstå tilsynelatande ulike fenomen som uttrykk for den same gjentakingstvangen og ei drift mot døden. Kan ein difor studera kvinnekroppen som eit terreng der dødsdrifta er på frammarsj? Dette vil seia at begjæret og ønska som finst innebygd i kvinnekroppen, møter ei diabolsk og dødeleg drift som strever etter å øydeleggja det feminine begjæret. Denne erobringa av kvinnekroppen kan observerast som anoreksi, bulimi, alkoholisme, tvangsshopping og plastisk kirurgi, som ofte fører til skadar på kroppen. Og nokre vekslar mellom seksuell fråhald og promiskuitet, i begge tilfelle er det gjentakingstvangen som fikserer det kvinnelege begjæret. Det er ein einsam dødsdans, ofte er det ein splitta person som dansar med døden, ein person med mørke sider som går saman med suksess innanfor yrkeskarrierar og eit aktivt sosialt liv. Men når alle har drege, begynner dansen med døden, med einsame oppkast, rigide diettreglar og rusmisbruk (Valdrè 2019: 83–86). Dei unge jentene med anoreksi er ein ekstrem case på tvangshandlingar. Desse jentene har laga jernharde reglar, noko som liknar på salafismen, ein ekstrem gjentakingstvang for å verta

perfekt slanke. Det er ikkje noko meiningsfullt mål for livet ut-over å laga rigorøse tvangshandlingar som tærer kroppen til døde. Den tynne kroppen er eit ideal og vert sett på som eit symbol på ungdom, aktivitet, sjølvkontroll og god helse (Bordo 1993).

Denne forma for ekstrem sjølvadministrering, denne gjentak-
kingstvangen, kan ein kanskje seia har vorte relativt normalisert i det at svært mange gjer bruk av livsenergien sin, driftene sine, til å laga strenge reglar for diett, slanking, helse og trening. Den rigorøse kroppskontrollen, denne gjentakings-
tingstvangen har vorte normalisert, noko som stengjer for Eros, kreativitet, fridom og det pulserande livet. Denne striden mellom gigantane spelar seg ut kvar einaste dag i våre kvardagslege små og store gjeremål.

Eg meiner også at vi kan forstå ein overgang frå nevrotisk til psykotisk skuld, eller depressiv skam, som to variantar av gjenta-
kingstvangen. Nevrosen var den vanlegaste diagnosen i tidlegare epokar med skuldkjensle. Skuldkjensler overfor ein moralsk or-
den kunne overvinnast gjennom å fiksera livet gjennom tvangs-
handlingar og gjentakings-
tingstvang. Slik eg forstår dette, har desse tvangshandlingane ikkje forsvunne, men eksisterer side ved side med nye diagnosar, slike som depresjon over ikkje å strekka til innanfor mangfaldet av moglegheiter og psykotisk narsissisme, begge utslag av fleksibilitet og hurtige skifte innanfor globale nettverk. Krava til fleksibilitet fører til depresjon og ei uro over å mislykkast innanfor dei raske forandringane, og mengda av mog-
lege alternativ kan føra til tvangsmessig fiksering på det eine. I denne samanhengen kan ein også tolka depresjonen som ein type gjentakings-
tingstvang og eit forsøk på å bremsa den stadige hastige rørsle. Individida vert difor overlasta av krava om å skapa sine eigne liv og ei kontinuerleg rørsle innanfor straumen av livsprosjekt. Depresjon kan forståast som ein gjentakings-
tingstvang, ei fiksering av tida, noko som snur den stadige rørsle innanfor fleksible nett-
verk til det motsette: tiltaksløse, trøytteleik, søvnevanskar, svikt i minnet, treg tenking og stive rørsler (Ehrenberg 2016).